

УДК 37.015.31:821.161.2

Северин Ю. М.

РОЗВИТОК ПРОФЕСІЙНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ УЧИТЕЛІВ-СЛОВЕСНИКІВ У ПЕДАГОГІЧНІЙ СПАДЩИНІ КАРПА ОСТАПОВИЧА ХОДОСОВА

А Розкрито зміст поняття «компетентність» у світлі сучасної парадигми. У науковій розвідці визначено, що методична компетентність учителя української мови та літератури – це складне інтегроване утворення, що становить поєднання результату методичної підготовки, методичного досвіду та особистісних рис педагога. Автором проаналізовані різні підходи щодо розвитку професійної компетентності вчителів-словесників у педагогічній спадщині Карпа Остаповича Ходосова.

Ключові слова: компетентність; професійна компетентність педагога

Актуальність. На сьогодні інтегрування України у європейський простір стимулює соціальне замовлення на творчих, конкурентноспроможних спеціалістів, які постійно самовдосконалюються. Сучасна школа потребує вчителя нового типу, який володіє високою фаховою кваліфікацією та професійною культурою, здатний об'єктивно осмислювати педагогічні явища і факти, критично оцінювати й творчо перетворювати педагогічну діяльність. Таким чином, основним напрямком удосконалення рівня професійної компетентності вчителя є професійне самовдосконалення шляхом цілеспрямованої самоосвітньої діяльності.

Постановка проблеми. Значення педагога в суспільстві є визначальним: він не лише сприяє розвитку учня як громадянина, а й фактично будує засади громадянського суспільства в повсякденній праці класу та школи. Професійну діяльність учитель наповнює глибшим творчим змістом: йому надано можливість вносити зміни не тільки до окремого уроку, а й навчальної програми загалом; використовувати як традиційні, так і нові форми роботи, розробляти і впроваджувати власні підходи до навчання й виховання учнів. Отже, в освітянина з'явилася реальна можливість виявити себе справжнім творцем освітнього процесу, реалізувати свій духовний потенціал, позитивно впливати на суспільний розвиток, дбати про збереження національної культури; вміти формулювати власні освітні потреби та мотиви, підвищувати свій рівень професійної та методичної компетентності.

Аналіз попередніх досліджень. Проблему розвитку професійної компетентності педагога вивчали багато зарубіжні й вітчизняні вчені: Л. С. Ващенко,

І. А. Зязюн, О. І. Пометун, О. І. Локшина, Л. І. Мацько, К. М. Плиско, І. В. Родигіна, К. О. Ходосов, О. І. Неживий та ін. Існує досить багато різних підходів та означень щодо визначення компетентності.

Аналіз науково-педагогічної літератури дає нам підстави стверджувати, що більшість науковців (Р. С. Гуревич, Л. М. Мітіна, С. Г. Пільова) вважають, що професійна компетентність педагога – це сукупність знань, умінь, навичок, досвіду, а також особистісних якостей.

І. В. Родигіна вважає, що компетентність – це психолого-соціальна якість, котра означає силу й упевненість і джерелом яких є відчуття власної успішності та корисності [4, с. 5].

На думку О. І. Пометуна, діяльність людини, зокрема завоювання будь-яких знань, умінь і навичок, передбачає конкретні дії, операції, які виконує людина. Виконуючи ці дії, розмірковуючи над їх виконанням, усвідомлюючи потребу в них та оцінюючи їхню важливість для себе та для суспільства, людина відтак розвиває компетентність у тій чи іншій сфері [3, с. 4].

Так, Р. С. Гуревич у якості основних характеристик професійної компетентності виділяє такі: багатство знань, що відповідають умовам достатності для продуктивної професійної діяльності; системність організації та структурування знань, усвідомлення реальних зв'язків між елементами, класифікованість, таксономізованість знань, виділення основних і вузлових елементів; фундаментальність знань, визначальна роль загальних принципів, ідей; методологічність, прагматизм, неперервність зв'язків: «знання – діяльність»; рефлексивність знань [8, с. 46].

І. А. Зязюн розглядав поняття фахової компетентності вчителя у структурі педагогічної майстерності та визначав такі її складові: професійні знання; педагогічна спрямованість особистості вчителя на систему цінностей, набутих у процесі життєдіяльності людини; здібності до педагогічної діяльності (комунікативні, перцептивні, динамічні, емоційні, креативні, оптимістичне прогнозування); педагогічна техніка, необхідна для виконання функцій, а саме: вміння володіти собою, керувати своїм емоційним станом, уміння співпрацювати, володіння технікою мовлення тощо [2, с. 118–121].

О. І. Неживий зазначає, що відомий педагог Карпо Остапович Ходосов працював у постійному педагогічному пошуці: урок літератури стає сучасним, якщо пробудити інтерес у школярів до вивчення літературних творів. Тож він наголошував на тому, що словеснику на уроці варто уміти створити проблемну ситуацію, сформулювати питання так, аби пробудити самостійність думки, зацікавити учня, активізувати його мислительну діяльність і спрямувати до самостійних висновків [5, с. 11].

Виходячи з вищезазначеного, зауважимо, що педагогічна компетентність – це процес і результат творчої професійної діяльності, інтегрований показник особистісно-діяльнісної сутності вчителя, зумовлений рівнем реалізації його гуманістичної спрямованості.

Європейські фахівці компетентним педагогом вважають особистість, яка має високий рівень міжособистісної, психолого-педагогічної та організаційної взаємодії з учнями, організації діяльності школярів, колег, середовища й самого себе. Компетентність передбачає розвиток інформаційної функції (знати), діяльнісної функції (уміти), креативної функції (володіти), розвивальної функції (бути). Сучасний педагог повинен уміти сам і навчити учнів творчо засвоювати знання, критично осмислювати здобуту інформацію. Компетентний учитель-словесник – це учитель, який завдяки мобілізованим достатнім знанням, умінням і професійним здібностям спроможний успішно вирішувати на практиці психолого-педагогічні задачі; педагог знаючий, тямущий, здатний до професійного та особистісного зростання [1].

Отже, компетентність учителя – це процес набуття педагогом певних компетенцій, під якими розуміємо характеристики, що визначають індивідуальний стиль роботи вчителя, спосіб досягнення навчально-виховної мети, забезпечують якість і ефективність його професійної діяльності.

Аналіз наукової літератури з визначеної проблеми переконує, що більшість науковців підтверджує залежність методичної компетентності від особистісних рис людини, зокрема здібностей і готовності реалізовувати їх у професійній педагогічній діяльності. Безумовно, школі нині потрібен передусім інтелігентний (знаючий, розуміючий, креативний, ініціативний) вчитель, що володіє необхідними фаховими знаннями та вміннями, усвідомлює шлях до їх

набуття, володіє принципами й методами пізнання теорії й практики своєї педагогічної діяльності – саме на цьому наголошував у працях Карпо Остапович Ходосов.

У сучасному змісті освіти знання, вміння та навички стають допоміжним компонентом змісту освіти, інструментом досягнення освітніх цілей та завдань. Важливу роль у забезпеченні позитивних змін в системі освіти має вирішити удосконалення професійної компетентності педагогічних кадрів та підвищення їх наукового і загальнокультурного рівня. Швидкий розвиток сучасної науки, постійне нарощування інформації, підвищення вимог до будь-якого професіонала щодо його професійної компетентності потребують від кожної особистості прагнення й уміння систематично та наполегливо займатися самоосвітою.

Створення системи підготовки учителів і учнів до самоосвіти – багатоаспектна проблема, що охоплює питання навчально-методичного, технічного, програмового, інформаційного, лінгвістичного, організаційного, психологічного забезпечення за умови, коли педагоги володіють знаннями з теорії самоосвіти та засобами вивчення потенційних можливостей дітей, відстежують результати свого впливу на розвиток учнів.

Сучасна ж педагогіка має потребу у висококваліфікованих спеціалістах, які здатні творчо підходити до організації навчально-виховного процесу та досягати високих якісних результатів. Виходячи з вищесказаного, можна зробити висновок, що виникає потреба в досконалії організації та управлінні самоосвітньою діяльністю педагогів. Карпо Остапович Ходосов наголошував на тому, що наполегливе систематичне опанування методичними і фаховими знаннями допоможе піднести на вищий рівень практичну діяльність учителів. Вважав, що педагогічні працівники повинні бути здатні до безупинного самовдосконалення, орієнтованого на відповідність динаміці дійсності, саморозвитку та пошуку шляхів самореалізації особистості вчителя. Отже, постійна, наполеглива і систематична самоосвіта для педагога – це життєва необхідність, неодмінна умова його успіхів у важкій, але й вдячній місії – навчання та виховання підростаючого покоління. «Якщо людина не знає, до якої мети вона рухається, для неї жоден вітер не буде попутним», – зазначав Сенека. Ці слова досить вдало розкривають зміст самоосвіти педагогів. Завдяки моніторингу особистої педагогічної діяльності відбувається накопичення інформації про рівень самоосвіти педагога. Таким чином, у кожного педагога з'являється можливість прогнозувати та моделювати особистий розвиток, забезпечуючи неперервне професійне зростання.

Самоосвіта вчителя є основною формою підвищення професійної педагогічної компетентності, яка складається з удосконалення знань та узагальнення педагогічного досвіду шляхом цілеспрямованої самоосвітньої роботи.

Самоосвіта – це неперервний процес саморозвитку та самовдосконалення.

Механізм самоосвіти – це самоформування (яким я себе зроблю, яким я себе уявляю). Прийняття себе, розуміння себе, оптимістичне світосприймання – чи не головний принцип забезпечення умов для зміцнення і збереження сприятливих тенденцій у самовдосконаленні та самореалізації особистості педагога.

Відмінною рисою самоосвіти педагога є те, що результатом його роботи виступає не лише самовдосконалення в особистому та професійному плані, а й розвиток учнів. Учитель повинен досягти успіху, щоб досягли учні, а учні повинні досягнути успіху, щоб його досягло суспільство.

Карпо Остапович Ходосов вважав самоосвітню діяльність як сукупність декількох «само»:

- самооцінка – вміння оцінювати свої можливості;
- самооблік – вміння вибирати своє місце в житті, у суспільстві, усвідомити свої інтереси;

– самоорганізація – вміння знайти джерело пізнання й адекватні своїм можливостям форми самоосвіти, планувати, організовувати робоче місце та діяльність;

– самореалізація – реалізація особистістю своїх можливостей;

– самокритичність – вміння критично оцінювати переваги та недоліки власної роботи;

– самоконтроль – здатність контролювати свою діяльність;

– саморозвиток – результат самоосвіти.

Шляхом досконалої організації самоосвітньої діяльності освітянин удосконалює і професійну майстерність, як наслідок, формується авторитет педагога серед учнів, батьків, колег. Таким чином, творчо працюючи, педагог сам створює свій особливий імідж – образ, який бачать інші. Частіше бажаний імідж формується згідно із соціально прийнятною моделлю вчителя-майстра (табл. 1):

Таблиця 1

Модель учителя-майстра

ПРОФЕСІЙНІСТЬ	ОСОБИСТІ ЯКОСТІ
<ul style="list-style-type: none"> • Знання предмета діяльності (учитель повинен вільно і гучно оперувати інформацією, бачити зв'язок в складній структурі доказів, уміти легко подавати учням знання і націлювати їх на оволодіння ними); • Любов до дітей (віра в потенційні можливості учнів); • Розумна вимогливість (дисциплінує учня); • Педагогічний такт (створення толерантних стосунків); • Педагогічне передбачення (уміння визначити можливі утруднення); • Інноваційність науково-педагогічного мислення 	<ul style="list-style-type: none"> • Високий рівень соціальної відповідальності; • Прагнення до самоосвіти (тісно пов'язане із зацікавленістю вчителя, натхнення до роботи, що, у свою чергу, підвищує емоційно-вольовий вплив педагога на учнів); • Духовна культура, справжня інтелігентність; • Гуманність, оптимізм, почуття гумору; • Критичність і самокритичність; • Креативність мислення
КОМПЕТЕНТНОСТІ	ТВОРЧІ ЯКОСТІ
<ul style="list-style-type: none"> • Інтелектуальна компетентність (наукові знання); • Психологічна компетентність; • Управлінська компетентність (базові вміння); • Мотиваційна компетентність; • Проективна компетентність; • Методична компетентність 	<ul style="list-style-type: none"> • Креативність (здібність виробляти нові ідеї); • Інтуїція (виявлення суттєвості); • Дивергентність (здібність мати декілька підходів до рішення однієї проблеми); • Оригінальність (наявність творчої уяви до підходу); • Асоціативність (вміння проводити аналогію)

Наслідком цього є продуктивність: зростання професійного рівня; сучасність та ефективність виконання прийнятих рішень; високий ступень навченості учнів; високий рівень вихованості учнів.

Слушною є думка К. О. Ходосова щодо того, яким має бути ідеальний учитель? Відомий педагог наголошував на основних компетенціях учителя:

- глибокі і міцні знання предмета, високо розвинутий інтелект;
- професійне володіння різними методами навчання та виховання дітей;
- уміння цікаво та доступно викладати матеріал, досягати ефективних результатів;
- любов до учнів та педагогічної діяльності;
- широка ерудиція, педагогічна інтуїція;
- особисті моральні, духовні й фізичні якостях.

Без будь-якого з перерахованих факторів успішна педагогічна робота неможлива. Адже професійну компетентність учителя складає сума знань, умінь і навичок, на основі яких формується творчий потенціал учителя, будується його професійна діяльність, спрямована на розвиток особистості кожного учня. Отже, компетентний педагог – знаючий, обізнаний, тямущий, який на основі своїх знань та повноважень успішно вирішує навчально-виховні завдання.

Особливу увагу на формуванні професійних компетентностей вчителя-словесника звертав увагу К. О. Ходосов. Педагог акцентував увагу на засвоєнні словесником нових методичних і педагогічних ідей, освітніх підходів, володінні сучасними методами, формами і технологіями організації навчання (опорні схеми, інтелектуальні ігри, ІКТ), використанні різноманітних форм проведення занять (проблемні та інтегровані уроки, лекції, семінари, диспути, уроки-подорожі, заочні екскурсії).

Карпо Остапович надзвичайно серйозно готувався до проведення уроків. Найбільше його хвилювало: що зробити, аби до юнацьких сердець дійшло схвильоване поетове слово; щоб це слово заграло поетичними барвами, перенесло юних слухачів у незвіданий світ прекрасного, породило незабутні враження, асоціації, збагатило розум їхній, схвильовало плесо інтелектуального світу дітей? Він розумів, що від того, як проведе його, як зуміє створити потрібний настрій для сприйняття нового матеріалу, багато в чому залежатиме все наступне: полюблять діти письменника, зрозуміють його твір, зрештою – закохаються в героїв, чи залишаться байдужими, нудьгуватимуть на уроці. Відомий педагог вважав, що «для вчителя конче необхідним є вміння гарно, виразно читати з книги і напам'ять; швидко і надовго запам'ятовувати тексти – як віршовані, так і прозові» [5, с. 89]. Тому урок літератури він вважав доцільно іноді починати розповіддю про якийсь цікавий епізод, читанням напам'ять уривку чи твору в цілому, згодом про зустріч з письменником, враження від баченої в театрі постановки, кінофільму тощо [7, с. 45].

На уроках літератури дидактичні ідеї видатного педагога були спрямовані на розвиток у старшокласників навичок самостійного сприймання художнього твору, аналізу його ідейного змісту в єдності з художньою формою. О. К. Ходосов акцентував увагу педагогів на тому, аби вони детально опрацьовували з учнями ідейний зміст творів, адже мова, рідне слово має велике значення для формування естетичного та духовного виховання школяра. Щира закоханість у красу художнього слова, глибоке розуміння емоційної й виховної його сили обумовили й характер методики Карпа Остаповича. Основне в ній – викликати в юних слухачів гаряче захоплення письменником та його творами, досягти того, щоб творчість кожного класика здавалась учням найкращою, бо тільки це може розпалити невгамовне бажання читати й читати [5, с. 134].

Учитель наполегливо рекомендував словесникам застосовувати проблемне вивчення художнього твору, адже розумів, що майстерність вчителя полягає в умінні створити проблемну ситуацію, сформулювати питання так, щоб пробудити самостійність думки, зацікавити учня, активізувати його мислительну діяльність і спрямовувати до самостійних висновків. Педагог вбачав, що вмиле використання наочних посібників при вивченні української літератури набагато підвищує якість засвоєння учнями програми, прищеплює їм любов до художнього слова, збуджує інтерес до літератури [6, с. 79–81].

На уроках української мови особливу увагу Карпо Остапович звертав на розвиток пізнавальної активності школярів: навчав мовленню, добирав до уроку цікаві завдання, аби розвивати мислення, творчі вміння й здібності; виховував національно свідому особистість. Вагомими надбаннями К. О. Ходосова є матеріали щодо підготовки учнів до написання творчих робіт. Педагог закликав вчителів дбати не лише про бездоганну грамотність, охайність робіт, вив-

чення граматичних правил, а й високу культуру мовлення школярів. Націлював проводити уроки розвитку зв'язного мовлення інноваційно, аби дати дитині широкий спектр для творчості, для виявлення ініціативи, змусити зосереджено думати, самостійно складати речення, дбати про грамотність викладеного.

Як керівник районної секції вчителів української мови та літератури, К. О. Ходосов був стурбований слабкою грамотністю школярів, поганою каліграфією (некрасивий почерк, часто записи зроблено неохайно, неправильно написано літери), пропонував педагогам району своє бачення щодо покращення формування культури мови учнів, зазначаючи недоліки, які допускали учителі-словесники.

Актуальними є нині його рекомендації авторам підручників – при складанні тем треба звертати увагу на те, щоб матеріал сприяв розвитку творчої думки школярів, активізував мислення дітей та спрямовував на самостійну роботу над художнім твором [5, с. 12].

Орієнтація на творчого вчителя, прагнення збагатити його професійну компетенцію особливо відчутна в методичних посібниках Карпа Остаповича Ходосова «Методи активізації учнів на уроках української мови», «Про методику оглядової лекції в 10 класі», «Виховна сила поезії Т. Г. Шевченка», «Українська література у 8 класі», «Літературно-творчий гурток у школі», «Іван Котляревський у школі», «Вивчення лірики І. Франка в 9 класі», «Вивчення творчості Михайла Стельмаха» тощо.

Відомий педагог вів плідну позакласну роботу з літератури, керуючи шкільним літературно-творчим гуртком понад п'ятнадцять років. Маючи дружні стосунки з багатьма тогочасними українськими письменниками, перетворив шкільний гурток у літературну студію, яку опікував відомий дитячий письменник Борис Комар. Щороку, як підсумок роботи, гуртківці видавали машинописний журнал «Весна», проводив зустрічі з письменниками, випускали літературну газету «Промінь». Крім того, педагог сприяв тому, що його вихованці виготовили і систематично доповнювали велику карту «Літературна географія Полтавщини», на якій маленькими фото письменників позначено місця (села і міста області), зазначаючи імена відомих митців слова.

Варто наголосити на завданнях, які ставив перед собою Карпо Ходосов щодо діяльності літературного гуртка: «Передусім – це ще більше, ніж на уроках літератури, пробудити в учнів любов до художнього слова, дати відчуття сили і красу мистецтва слова, естетичну насолоду від читання літературного твору, навчити глибоко розбиратися в ідейному змісті, образах, художніх особливостях творів» [2, с. 7].

Доробок відомого педагога є надзвичайно цінним для вивчення словесниками, адже збагачує професійну творчість енергетикою добротворення, що сприяє глибокому осмисленню значущості педагогічної праці. Він умів заохотити учнів, викликати в них інтерес, прищепити любов до науки, глибоко і тонко розумівся на дитячій психології, охоче ділився багатющим досвідом з педагогами,

допомагав молодим. Творче горіння у нелегкій праці у навчанні і вихованні підростаючого покоління, сумлінність і ретельність, активність в громадянській позиції – все це було притаманне вчителю.

Значимою залишається педагогічна діяльність Карпа Ходосова і нині. Головною метою його життя було прищеплення любові до художнього слова, книги, виховання свідомого читача, формування особистості громадянина – патріота. Заслужений учитель Карпо Остапович належав до покоління Василя Сухомлинського, самовіддано й наполегливо навчав рідної мови й літератури, передаючи любов свого серця дітям.

Отже, педагогічна спадщина К. О. Ходосова виховує у словесників бажання до творчості; розкриває обрії нових можливостей, бачення яких породжує дієві імпульси для реалізації проектів і надає сили та енергії. Вищезазначений матеріал про педагогічну спадщину відомого педагога підтверджує важливість розвитку професійної компетентності, який був актуальним тоді й залишається нині.

Северин Ю. Н. Развитие профессиональной компетентности учителей-словесников в педагогическом наследии Карпа Остаповича Ходосова.

Ⓐ *Раскрыто содержание понятия «компетентность» в свете современной парадигмы. В научной разведке определено, что методическая компетентность учителя украинского языка и литературы – это сложное интегрированное образование, составляет сочетание результата методической подготовки, методического опыта и личностных черт педагога. Автором проанализированы различные подходы по развитию профессиональной компетентности учителей-словесников в педагогическом наследии Карпа Остаповича Ходосова.*

Ключевые слова: компетентность; профессиональная компетентность педагога

Severyn Yu. N. Development of professional competence of teachers of the humanitarian disciplines in the pedagogical heritage of Karpo Ostapovych Hodosov.

Ⓐ *In the proposed paper the content of the concept «competence» is disclosed in the light of the modern paradigm. Research determines methodological competence of the teacher of the Ukrainian language and literature as a complex integrative education, which consists of the result of methodological training, methodical experience and personality traits of the teacher. The author analyzes different approaches to the development of professional competence of teachers of humanitarian disciplines in the pedagogical heritage of Karpo Ostapovych Hodosov.*

Key words: competence; professional competence of the teacher

📖 Список використаних джерел

1. Матеріали з досвіду роботи вчителя світової літератури Артемівської загальноосвітньої школи I-III ступенів №10 Жукової Галини Василівни. Персональний сайт учителя зарубіжної літератури Бахмутської загальноосвітньої школи I-III ст. №10 Жукової Галини Василівни. URL: <http://www.galyna-zhukova.edukit.dn.ua>
2. Корабельнікова Д. Сутність і структура фахової компетентності вчителя хореографії: зб. наук. праць Бердянського держ. пед. ун-ту. Серія Педагогічні науки. 2010. № 3. С. 118–121.
3. Леонова Н. Мовно-комунікативна вправність учнів у вимірі компетентнісно орієнтованого навчання. Вивчаємо українську мову та літературу. 2013. № 1. С. 4.
4. Маркова І., Садкіна В. Державний стандарт базової і повної загальної середньої освіти: від теорії до практики. Вивчаємо українську мову та літературу. 2016. № 25–26. С. 4–5.
5. Неживий О. Сторінки педагогічної спадщини Карпа Ходосова: посіб. для вчит. – Полтава : Полтавський літератор, 2015. С. 156.
6. Ходосов К. Використання додаткового матеріалу на уроках літератури. Література у школі. 1951. № 3. С. 79–81.
7. Ходосов К. Початок уроку літератури. Українська мова та література в школі. 1967. № 8. – С. 43–49.
8. Щербатюк Л., Щербатюк С. Професійна компетентність майбутніх інженерів-механіків – складна динамічна система. Вісник Черкаського університету. Серія: Педагогічні науки. 2009. Вип. 165. С. 45–49.

Дата надходження до редакції авторського оригіналу: 22.01.2018